NATHANIEL LANDE

ZATÍMCO HUDBA HRÁLA

Pozoruhodný příběh o lásce, odvaze a přátelství v těžkých časech druhé světové války

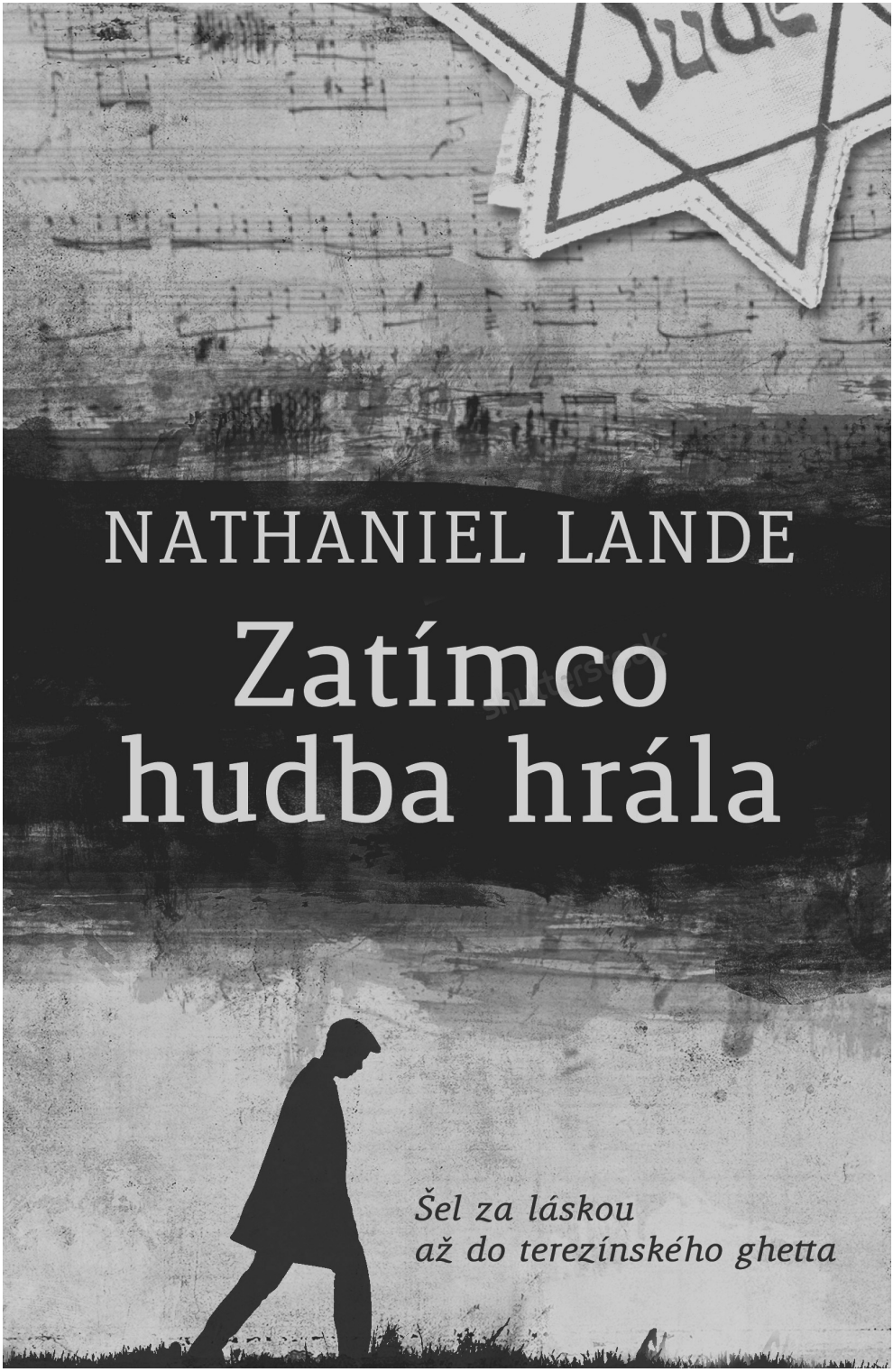
Jude
NATHANIEL LANDE
Zatímco hudba hrála
Šel za láskou
až do terezínského ghetta

Toto dílo je fikce. Jména, postavy, místa i zápletky v tomto příběhu si autor buď vymyslel, anebo jsou součástí fiktivního děje. Jakákoli podobnost se skutečnými místy, podniky, událostmi nebo osobami, živými či mrtvými, je čistě náhodná.

Copyright © 2020 by Nathaniel Lande
Translation © Milan Dvořák, 2021
Original English title: WHILE THE MUSIC PLAYED
Copyright © for Czech edition Pavel Dobrovský – BETA s.r.o., 2021
All rights reserved. (Všechna práva vyhrazena.)

ISBN

Milí čtenáři,

děj této knihy se odehrává v jednom z nejtěžších období naší národní historie. Není jejím přesným, doslovným výkladem, ale odráží se v ní zásadní převratné události, jež ovlivnily životy všech tehdejších obyvatel. Objevují se v ní místa spjatá s temnými časy a osobnosti, které významně zasáhly do tehdejšího dění. Viktor Mueller, jeho dospívající syn Max a řada dalších postav jsou dílem autorovy fantazie, právě v jejich osudech se však zrcadlí radosti, ale především strázně a obtíže složité doby.

Nathaniel Lande se pustil do psaní silného příběhu, inspirovaného reálnou historií, největšími zločiny 20. století a zároveň projevy nesmírné odvahy a obdivuhodné statečnosti, která se váže k těmto pohnutým časům. Nelze než prominout mu, že se přitom dopustil drobných nepřesností v chronologii či místopisu Čech.

Tato kniha není učebnicí historie, může nás však v mnohém poučit. Nadchnout nás, ohromit, vzbudit hněv, ale také okouzlit, dojmout. Oslavuje nezdolnou sílu lidského ducha a především krásu hudby, která nezná hranice, hudby, která se sice může stát nástrojem zla, ale má také schopnost uzdravovat, dodávat sílu, přinášet milosrdenství i zachraňovat životy.

redakce

Snili sny a zpívali písně. Byli to muzikanti. Jeden bez druhého neslyšeli hudbu ani lásku. Toto je preludium k jejich zážitku, předehra k tomu, kdo byli a jak dorazili ke břehům přátelství.

Je dvanáct hodin. Ručičky na mých hodinkách se sešly, na těch hodinkách, které jsou mým nejcennějším majetkem. Věnoval mi je otec: *Abys vždycky všude chodil včas.* Je to časomíra, která spolu se mnou prošla skrze všechno – ty nejhorší a nejtemnější doby – jako setrvalý společník. Je to věc velice osobní, kus mě samotného, starožitné, stříbrné armádní náramkové hodinky z první světové války se štíhlými breguetovskými ručičkami, ručičkami rozšiřujícími se na koncích v maličké kroužky. Malá doputuje na šestou hodinu. To je číslo značící svítání nebo soumrak, určující dobu mezi dnem a nocí, a tahle ručička se pohybuje ve vytříbeném hudebním rytmu, v jehož dokonalé rovnoměrné souslednosti provádí maličké přískoky, jeden za druhým. Na ciferníku mají ty hodinky černé arabské číslice, jen dvanáctka byla kdysi sytě karmínová, ale teď vybledla v mírně zarudlou červeň.

V kapse mám proužky červené plsti. Vždycky je s sebou nosím. Stejně jako hodinky jsou i ony znamením, kdo jsem byl a kdo jsem, připomínka dokonalého naladění, které jsem zdědil po svém otci, Velkém Viktoru Muellerovi, reminiscence, jak bývalo. Připomínka hudby, kterou jsem vždy slyšel. Mám na klíně červený zápisník, nejnovější z těch mnoha, jež si od dětství vedu a do kterých si zapisuji tyto vzpomínky.

Praha 1955

Kostel byl plný. Ti, kterým se nějak podařilo vším projít – přežili tu hroznou dobu, to hrozné místo, kam se v noci často vracím ve snech –, si přišli připomenout desáté výročí konce války. Byl jsem jeden z nich, vrátil jsem se zpět s ostatními, těmi nemnohými, a stejně jako oni jsem se musel vypořádat se svou minulostí. Tím či oním způsobem se s ní každodenně vyrovnávali všichni, kdo zůstali naživu.

Když to v pětačtyřicátém všechno skončilo a tábory se zrušily, z míst, kde jsem byl, vyšel jen nevelký počet přeživších. A svět, který jsme znávali dřív, před válkou, byl se vším všudy pryč. Nezbylo skoro nic a skoro nikdo. Většina z nás proplouvala životem osaměle. Kamkoli jsme měli namířeno, kamkoli nás unášel osud nebo volba – ovšem pokud nám štěstěna přála natolik, že nám nějaká volba zbývala. Já jsem zůstal, a teď jsem zpátky tam, kde to všechno začalo, kde se to všechno odehrálo. Jsem tu, nějak jsem přežil. Tenkrát, tak dávno, kdy jsem byl o tolik mladší a nepoznamenaný tím, co jsem měl spatřit, jsem věřil v sílu a statečnost, na hrdinství a laskavost, myslel jsem na odolnost a Boha – nebo bohy –, všechny ty poutavé a nepoznatelné síly, ať jsou jakékoli a v komkoli, síly, které nás zachraňují či odsuzují

k zániku a utvářejí naše životy. Teď myslím, že to všechno byla jen klika. Nic víc. Prostá, bezmyšlenkovitá, ošklivá, pitomá klika. Osudová předurčenost je pojem, který pro mě nic neznamená.

Přežil jsem díky štěstěně a díky společenství, které mě mezi sebe přijalo a jež vydrželo.

PŮLNOČNÍ ZVONY

Seděl jsem a čekal, až v barokně zdobném kostele začne bohoslužba. Vzpomněl jsem si, jak otec jednou žasl nad známými biblickými výjevy, blednoucími, ale stále přítomnými, na nemožně vznosném stropě, a nad sborem andělsky pějícím *Messa da requiem* od Giuseppa Verdiho. Zpoza oltáře na mě zírala ohromující malba vytvořená nadaným umělcem, kterého jsem tak dobře poznal – Norbertem Trollerem, jenž byl také v Terezíně. Byl to obrovský obraz pevnostních hradeb z červených cihel. U vstupu do pevnosti, kde bývala kdysi brána, namaloval Troller zahradnictví, v poklidné dálavě plují oblaka a vystupují hory, vyvolávající představu svobody.

Orchestr skládající se z fléten, pikol, hobojů, klarinetů, lesních rohů, trubek, trombonů, smyčců, tympánů a basových bubnů tklivě pokračoval. Naslouchal jsem jeho tichým tónům a myšlenkami se vracel v čase. Když jsem toto rekviem slyšel naposledy, byl jsem chlapec. Vzpomínal jsem, jak jsem tehdy v noci ležel, ale nespal, a slyšel hudbu, jak stoupá mou duší, a cítil se vřele a bezpečně. Připadalo mi, že nikdo nemá lepšího otce než já, nikdo nemůže mít lepší a kouzelnější život. A myslel jsem na to, jak vyrostu a čím se možná stanu, až už nebudu dítě, až vstoupím do světa

mužů, až se stanu někým, nějakým dokonalým splynutím mých rodičů s elegancí mé matky a talentem mého otce. Byla to a měla být i nadále krásná doba pro život. Budu vždycky šťasten a milován, vždycky budu naslouchat krásné hudbě, nesmírné, téměř hmatatelné, ale ve svých neviditelných rozměrech mimo dosah. Neustále tu byla hudba, sladký dialog mezi pianem, smyčci a z hloubi hrdla znějícími lesními rohy, než se přes kontinent převalili Němci a okupovali Prahu.

Vzpomínky přicházely, nevolány, nevítány, a vrhaly se na mě, jak jsem seděl v tom kostele, ty neochvějné vize s živými barvami a řinčivými zvuky. Zavřel jsem oči a minulost se odvíjela přede mnou. Připomněl jsem si ono časné ráno v březnu s novými disonantními akordy: ječícími sirénami, chrčícími motocykly, hřmícími a kouřícími tanky, neznělým klapáním kroků, ostrým rytmem a neúnavným tempem nezastavitelných čet vtrhávajících do naší země. Mimovolná pražská přehlídka měla novou píseň.

Rekviem zpívané toho večera bylo refrénem na počest všech, kdo zahynuli – přemohlo mě a udolalo, když se jeho krása jaksi zahalila do hrůzy. Nemohl jsem vydržet víc, ani jediný další tón nebo myšlenku, neboť se na mě ze všech stran hrnuly vzpomínky. Tiše jsem opustil kostelní lavici a hledal úlevu a útočiště na studeném vzduchu venku. V řezavém chladu noci jsem scházel dolů k železniční trati pod kamennými schody, kolem věnce zelených a červených svátečních světel visících z dřevem obložených dveří kostela, jejichž mosazné kování vypadalo jako natřené cínovou šedí a bylo stejně staré jako samotná republika. Jak daleko jsem dohlédl, táhly se řady jiskřivě

mihotavých svíček, světel naděje a života, jejich plamínky se třepotaly ve skleněných baňkách podél kolejí hned pod stoupajícím stříbřitým oparem. Následoval jsem jejich průvod a světélka mě vedla dál a dál, vedla mě zpět, vedla mě do dětství, vracela mě do doby nepohnutě stojící, zamrzlé do minulosti.

TEREZÍN

Skrze tu mlhu, která mi připadala jako přirozený příbytek duchů, mě jakési nutkání táhlo kupředu a já jsem vstoupil do brány. Za trávou pokrytými svahy byla kostelní zvonice a v ní modré hodiny – dávno porouchané, také zamrzlé v čase a nikdy neopravené. Kostel měl být ochráncem slabých, strážcem dětí, místem pro modlitbu a naději, jenže já jsem právě uvnitř těchto zdí spatřil nejhorší věci, právě tady zmizela lidskost. Tehdy jsem stejně jako nespočetněkrát předtím hloubal, proč Bůh za oněch dob tento kostel – i mnohé z nás – opustil.

Pod kostelem se v četných čtvercích rozkládaly šedozelené skvrny polí, kde kdysi přecházely a hrály si děti v podivných mundúrech, nosící na šatech hvězdy, hvězdy překrývající jejich srdce. Ty děti si hrávaly na kasárenských nádvořích, ale také vycházely za hradby do práce. Tajně kreslily obrázky a psaly básničky, tak rok nebo dva, což záviselo na tom, jak jim přálo štěstí, neboť transporty neustále přijížděly a odjížděly. Dělaly, co jsme my nemohli, a kolem sebe viděly nekonečné řady těch, kdo se tu objevovali a zase mizeli, těch, kdo stáli ve frontách na ubohé příděly. Viděly hladomor a strach, bití, funebrácké káry, nemocniční pokoje i popravy bez soudu. Slyšely všechno: slzy, jekot, řev, apely i drmolení modli-

teb. Byly svědky toho všeho, a přece pořád viděly nebo samy sebe nutily vidět to, co se snažil zachytit Norbert Troller – ten pocit naděje, krásy za branou ghetta, za stužkami silnic –, a představovaly si dopravní ukazatele směřující k Praze, ke svobodě. Přehrávaly si pohádky a některé zpívaly v opeře *Brundibár*. Představovaly si někdy smrt?

Blízko malého města s ulicemi vroubenými stromovím jsou pořád rezavé železniční koleje, trať vedoucí do Terezína, ale i do Osvětimi, kde se dokořán otevíraly poslední dveře a pouštěly doušky čerstvého vzduchu ke kalnozrakému, unavenému, nemytému, klopýtajícímu a vyděšenému lidskému nákladu. Cestující se řadili do jednotlivých kolon za klamavých taktů kvarteta hrajícího sladkou melodii. Potom hudebníci přestali hrát a oficír prováděl selekci, kdo má jít na tu či onu stranu. Nato se znovu ozvala hudba.

Přilétající zimní vítr přinášel z kostela úryvky rekviem a s hudbou se vynořovaly vzpomínky na mé přátele. Můj nejlepší přítel byl David. A odněkud z nitra se jako kouzlem vybavil obraz Sophie, protože tuhle mši jsme poprvé slyšeli společně. Vzpomínám si, jak Papouch – můj otec, kterému jsem tak říkal podle slova papá – říkával, že přátelé jsou poklady, které nám přicházejí do cesty jen příležitostně, a my rozhodně nesmíme propást, když se to stane. Obestřel a omámil mě prazvláštní pocit vnitřního míru, zároveň s uvědoměním si doby a lidí, onoho spolku hrdinů, kteří se stejně jako já pevně drželi jakési nevyhladitelné naděje podporované vědomím, že skutečně jsou věci, pro které stojí za to žít, a že my, nebo alespoň někteří z nás, jednoho dne dokážeme posbírat roztříštěné úlomky svých životů a sestrojit pro nás všechny nové začátky. V to jsme doufali, v sen, jejž

jsme všichni sdíleli. Sophie, David a ostatní byli moji přátelé, byli se mnou a zachránili mě. Odpřisáhli jsme, že se budeme zachraňovat navzájem a že se z toho dostaneme společně. Oni navždy změnili můj život. Takhle to bylo. Takhle to všechno začalo.

ČÁST I
PRAHA

ŠPIČKAŘ

Praha 1938

„Přiznejme si, Maxi, ty se potřebuješ otevřít. Já jsem samozřejmě neuvěřitelně chytrý a okouzlující, ale ty," David luskl prsty, „potřebuješ holku."

Měl bych se pokusit být víc jako David. Jeho černé vlasy jako vždycky zoufale volaly po ostříhání, ale on si je odhrnul a dařilo se mu nabýt vzhledu, jaký by měl mít mladý reportér, vždycky u vytržení, vždycky hledající další námět. Právě teď byl dalším námětem můj citový život.

David se zasmál. „Jako přítele nepotřebuješ nikoho jiného než mě, ale pomyslel jsi někdy na to, že by sis pořídil holku?"

„Mně je dokonale fajn s Papouchem a s Hansem," odpověděl jsem, ale už ve chvíli, kdy jsem to vyslovil, jsem si uvědomoval, že mluvím jako pitomec. Zrovna jsem dospíval do věku dvanácti let, ale spěchal jsem, aby mi už bylo čtrnáct, abych co nejvíc roků přeskočil, jenže opravdu mi bylo dokonale fajn, když můj společenský okruh tvořili jen David, táta a jeho nejlepší přítel? Byli to skvělí muzikanti, ale David měl pravdu, měl bych chtít i děvče. Jenže já jsem měl hrůzu ze zpocených dlaní a koktání, jež se mě zmocňovalo, když jsem se pokusil s nějakou dívkou promluvit.

David znovu luskl prsty. „Psané slovo, Maxi. To je tvé řešení. Dopisy, kamaráde," pokračoval, protože mu bylo jasné,

že ani tentokrát nejsem tak bystrý jako on, „dopisy! To je ono! Kluci v našem věku si s přítelkyněmi dopisují, Maxi. Aspoň to zvaž. Nemusím být pokaždé nablízku a nemusím tě naučit všechno. No, většinu můžu, ale všechno ne. Z dopisů ona nepozná, že jsi nervózní." Udělal odmlku a zazubil se. „Pokud se nerozklepeš i při psaní. To zvládneš. Zazáříš."

„Opravdu?"

„Opravdu."

„Čestné slovo?"

„Čestné slovo."

Vzdychl jsem. Dosud mi dělalo potíže vyznat se ve světě. David byl vždycky o krok napřed, ve všem, v chápání i v umění poradit si. Na rozdíl ode mě si sebou byl vždycky jist. Jeho přesvědčovacím schopnostem se nedalo odolat. Dokázal do čehokoli umluvit i sám sebe.

Vzpomínám si, jak mě před pár měsíci do všeho zasvětil. Tehdy jsme cestou do školy přecházeli přes náměstí a on mě najednou zastavil: „Rozhlédni se kolem sebe, Maxi. Co vidíš?"

Pokrčil jsem rameny a on ukazoval z jednoho člověka na druhého.

„Příběhy, kamaráde. Každý má svůj příběh. A já bych je rád všechny poznal. Maxi, je to naprosto jasné. Budu psát, stanu se novinářem. Budu lidem sdělovat pravdu. A víš, jak to vím? Protože jsem se včera večer na sebe podíval do zrcadla a řekl jsem si, že to dokážu, že budu objevovat pravdu a říkat ji lidem."

Potřásl jsem hlavou a on se usmál. Ovšem, člověk nejspíš musí být takový, jestliže má ctižádost stát se světově proslulým novinářem. Pro začátek měl v plánu proslavit se v Praze, pak v Československu a potom ve světě. Už tehdy jsem věděl, že odporovat mu je marné.

„Fajn, tak já to udělám. Napíšu dopis nějaké holce. Aspoň se naučím líp psát. Vždyť koneckonců budu nejšpičkovějším reportérem hned po tobě."

„Nepředbíhejme, Maxi," mírnil mě David. „Jako šéfredaktor školních novin mám za úkol nepouštět do nich lůzu."

„Lůzu?" David užíval výrazů, jejichž významem jsem si nebyl jistý.

„Lůzu. Nežádoucí lidi."

Zasmál jsem se. To je celý on. David Grunewald byl můj nejlepší kamarád. Byl to Špičkař, kteréžto slovo jsem vymyslel já. Byl na špici – v přátelství, ve škole, v hudbě i v přesvědčování. Byl hudebník, spisovatel, fotbalista. Zkrátka Špičkař. Byl se mnou od mých nejranějších vzpomínek, pomohl mi přežít nesmírně smutné dny, když moje matka trpěla smrtelnou nemocí, a já jsem si představoval, že se mnou bude vždycky.

„Takže, když všechno víš, kdo bude dostávat moje dopisy?"

„To je jednoduché, přece Sophie. Je to dcera přítele naší rodiny. Žije v Rakousku. Ta je pro tebe perfektní. Je muzikální, je hezká, je holka. Dokonalé. Piš o věcech, které se ti líbí, a také co chceš vědět o ní. Každým slovem si budeš získávat novou kamarádku."

Na Davidovi bylo zásadní to, že člověka opravdu donutil uvěřit všemu, co řekl.

Toho večera jsem se posadil k psacímu stolu ve svém pokoji, před sebe si rozložil zbrusu nový arch dopisního papíru, namočil pero do inkoustu a pustil se do psaní prvního listu. Zprvu jsem nevěděl, o čem psát. Byl jsem nervózní a začal dopis jen tak nanečisto. Tak to dělá každý spisovatel, říká David. Postupně jsem začal vyjadřovat své myšlenky, a to dokonce lépe, než jsem si myslel, že to dokážu.

14. května 1938

Milá Sophie,

jsem rád, že mi David poradil, abych ti napsal, a těší mě, že máš ráda hudbu.

I pro mě je hudba důležitou součástí, je podstatnou součástí mého života. Dostal jsem se k ní přirozenou cestou. Mým otcem je dirigent Viktor Mueller.

Bydlíme v bytě na Malé Straně, ve starobylé městské čtvrti poblíž Hradu. Nedaleko odsud jsou zahrady, kde si hraju, a koncertní síně, které miluju, a historické třídy, kde se procházím, obvykle se svým otcem.

Na Starém Městě je budova telegrafu, kde se přijímají a odesílají zprávy. Někdy procházím kolem, slyším, jak cvakají telegrafní klíče, a doufám, že dostanu zprávu od své matky. Vím, že je to hloupý nápad, protože umřela, když jsem byl malý, ale tak nějak pořád doufám. Často chodím na Pražský hrad. Je na krásném místě nad řekou a vede k němu milion schodů. Je to hrad jako ze snu nebo z pohádky.

Naše město je plné prejzových červených střech a květin a tramvají, které zvoní, když se vynoří za rohem. I tramvaje mají hudební rytmus.

Teď se ale něco děje, protože vídám otce i další lidi, jak si šeptají o praporech, které se všude objevují, červené prapory s černým hákovým křížem v bílém kruhu, a já bych rád věděl, co to všechno znamená.

Možná jsem ti toho ve svém prvním psaní nepověděl dost.

Doufám, že mi odepíšeš.

Max Mueller

Dny, které se proměnily ve více než týden, jsem přemýšlel, jestli dopis dostala a přečetla si ho – ale konečně se v naší schránce objevila bleděfialová obálka a já jsem hned věděl. Běžel jsem nahoru do hudebního pokoje, popadl otcův stříbrný perořízek na obálky a s tlukoucím srdcem ji otevřel. Bylo to, jako bych dostal dárek.

28. května 1938

Milý Maxi,

děkuju ti za dopis. Těší mě, že se o tobě dovídám a prostřednictvím tvých slov s tebou seznamuju. Musím se přiznat, že hudbu mám také ráda. Nechci se vychloubat, ale můj strýc byl Gustav Mahler.

Tvoje líčení rodného města zní tuze přitažlivě. Moc ráda bych Prahu viděla. Ve Vídni se dnes nežije lehko. Vzduchem poletuje spousta nových myšlenek, takových, které se pro lidi jako my zdají nebezpečné. Také u nás vlají tytéž prapory. Maminka se mě snaží chránit a já ji nechávám si myslet, že nic nevidím, ale někdy ji v noci slyším naříkat a s pláčem se ptát: „Proč nás tak nenávidí?“

A jak pokračovat? Snad, jsem dívka smělá a zvídavá, alespoň to říkají moji přátelé. Učím se hebrejsky, a není to zrovna nejlehčí jazyk. Má spoustu písmen a musí se číst pozpátku. Doufám, že jednoho dne odjedu do Palestiny.

Nikdy jsem nikomu nepsala o řadě tajemství, která v sobě nosím, a nevím, proč o nich píšu tobě, Maxi, ale nejspíš to musí mít nějaký důvod, ne?

Někdy zajdu do hotelu Sacher. Dělají tam nejlepší zákusky na světě. Ráda bych tě tam jednoho dne pohostila dortíkem. Ty tu mají v dokonalých řadách krytých naleště-

nou skleněnou vitrínou a jsou barevné a krásné jako květiny na trhu. Žluté, červené, růžové, bílé, a samozřejmě čokoládové.

Napsal jsi mi o svém otci a zmínil se o své matce. Mohl bys mi o ní povědět víc? Já ti řeknu o své. Maminka pracuje každý večer, a když tu nebyla, byl vždycky nablízku otec. Byl přes den profesorem dějepisu a po večerech psal krásnou poezii. Četl mi básně všeho druhu – nejen rakouské básníky, ale cokoli, co bylo přeloženo do němčiny. Jenže situace se změnila, takže už tu není a nemůže mi předčítat. Prodal veškeré naše stříbro i obrazy, abychom s mámou měly peníze na přestěhování někam jinam, a slíbil, že se k nám připojí později.

Náhle ho ale uprostřed noci odvedli muži v černém. Všechno v domě převrátili a odvlekli ho autem. Nevím proč, snad proto, že znal příliš dobře dějepis, a snad proto, že je Žid. Je to hrozný pocit, když ti někdo buší na dveře a říká ti, že už tam nebydlíš. Doufám, že ty takový pocit nikdy nepoznáš.

„Nebojte se," řekl nám tatínek. „Se mnou bude všechno v pořádku. Ty a maminka musíte odejít. Kvůli mně." To byla poslední slova, která ke mně pronesl.

Každý den hraju na piano, víc než kdy předtím, a hraju pro ni. Hudba má svou vlastní řeč a já se v každém okamžiku snažím poučit, co znamená. Chci najít hudbu, která ji utěší. Myslím, že Vídeň brzy opustíme, a mně bude scházet. Vždyť je to město vystavěné z hudby.

Ráda bych se s tebou setkala. Doufám, že se to snad stane brzy.

Vřele tvá
Sophie